

УДК [930+94](477)

В. М. Воронін

НАГРУДНІ ЗНАКИ ДЛЯ ПОЧЕСНИХ ЗВАНЬ У НАГОРОДНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР В 60-ті РОКИ ХХ СТОРІЧЧЯ

У статті досліджено історію змін у нагородній системі Української РСР в 60-х роках ХХ сторіччя. Розглянуто різновиди нагрудних знаків до почесних звань, описано їхній зовнішній вигляд. Автор визначає неофіційну ієрархію нагород. Проаналізовано відповідну нормативно-правову базу, а саме укази Президії Верховної Ради УРСР.

Ключові слова: нагородна система, почесні звання, Українська РСР, опис нагрудного знаку, Указ Президії Верховної Ради.

60-ті роки ХХ сторіччя були відзначені активним розвитком нагородної системи Української РСР, яка ставала все більш досконалою із розвинутою нормативно-правовою базою. Її основою, як і в попередні роки, був інститут почесних звань, що ставав дедалі все більш розгалуженим і охопив фактично всі життєво важливі сфери економіки, науки і культури.

Слід зазначити, що питання розвитку інституту почесних звань (включаючи появу значної кількості нових звань) в цей період потребує окремого докладного вивчення і зараз ми зупинимось саме на питанні вдосконалення виключно нагрудних знаків для почесних звань. Саме введені тоді вдосконалення зробили нагрудні знаки до почесних звань Української РСР такими, що відповідали кращим зразкам світової фалеристики і полегшили їх подальше вдосконалення.

У класичній праці з історії української фалеристики «Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини» був особливо відзначений той факт, що саме у 60-ті роки було проведено кардинальну зміну принципу нагородження почесними званнями у нагородній системі Української РСР. Таким чином республіканська нагородна система була не стільки вдосконалена, а й почала надалі розвиватися за новими принципами.

Як було підкреслено у відношенні змін у нагородній системі в 1969 році: «Новітня номенклатура почесних звань...насамперед засвідчувала перехід від суто фахового принципу встановлення почесних звань до галузевого, оскільки з плином часу стала очевидною неможливість удосконалення республіканської нагородної системи на старих засадах» [1, с.331].

Зміни у системі в першу чергу відзначились на встановленні нагрудних знаків для почесних звань.

Перші нагрудні знаки були встановлені в 1960 році для почесних звань Заслуженого винахідника і Заслуженого раціоналізатора Української РСР Постановою Президії Верховної Ради Української РСР від 17 травня 1960 року. Однак ці перші нагрудні знаки були ще недосконалі (вони робилися у формі правильного кола діаметром 25 мм, яке було облямовано обідком з надписом почесного звання, під яким у свою чергу була лаврова вітка зі стрічкою, що розвивається. У верхній частині була п'ятикутна зірка) [1, с.316].

Значним кроком у розвиток інституту почесних звань в 60-ті роки став Указ Президії Верховної Ради Української РСР про встановлення нагрудного знака для осіб, яким присвоюються почесні звання Української РСР від 20 лютого 1967 року (був підписаний Головою Президії Верховної Ради Д.Коротченком і Секретарем Президії Верховної Ради А.Зленком).

Поява згаданого Указу була великим кроком вперед у справі повної уніфікації інституту почесних звань, що було необхідно для унормування в цілому всієї нагородної системи республіки. Замість великої кількості різних видів нагрудних знаків, що були до цього, вводився єдиний для всіх почесних звань (різними на ньому були лише надписи).

Як зазначалося у тексті Указу було встановлено «нагрудний знак для осіб, яким присвоюються почесні звання Української РСР» і було затверджено його опис [2, Ст.79].

У другому пункті Указу вказувалося: «Нагрудний знак вручається разом з Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР особі, якій присвоєно відповідне почесне звання Української РСР». Особливо зазначалося також, що право на одержання нагрудного знака мають особи, яким почесні звання Української РСР присвоєні до видання Указу [2, Ст.79].

Згідно доданого до указу «Опису нагрудного знака, що вручається особам, яким присвоюються почесні звання Української РСР» вигляд нагрудного знаку повинен був мати наступний вигляд: «Нагрудний знак має форму правильного восьмигранника з випуклим бортиком вздовж зовнішнього краю.

У центрі знаку – рельєфне зображення Державного герба УРСР, у нижній частині під гербом – дві випуклі лаврові гілки з перев'язкою. Зліва направо, по колу, навколо герба розміщується напис відповідного почесного звання.

Знак за допомогою кільця і фігурного вушка з'єднується з фігурно-прямокутною колодкою, покритою червоно-лазуровою муаровою стрічкою, яка символізує кольори Державного прапора УРСР. (Співвідношення червоного кольору до лазурового 2:1).

Нагрудний знак прикріплюється до одягу за допомогою горизонтальної шпильки, закріпленої на зворотному боці колодки.

Натуральний розмір знаку – восьмигранник, вписаний в коло діаметром 26 мм.» [2, Ст.79].

При цьому нагрудні знаки для почесних звань Народного артиста, Народного художника, Заслуженого діяча науки і техніки, Заслуженого діяча науки, Заслуженого діяча мистецтва, Заслуженого винахідника Української РСР виготовлялись з позолоченого кольорового металу – томпаку.

У свою чергу для всіх інших почесних звань - Заслуженого шахтаря, гірника, металурга, будівельника, енергетика, шляховика, зоотехніка, ветеринарного лікаря, агронома, механізатора сільського господарства, меліоратора, лісовода, раціоналізатора, майстра професійно-технічної освіти, вчителя професійно-технічної освіти, вчителя школи, лікаря, юриста, працівника культури, працівника торгівлі, артиста, майстра народної творчості Української РСР нагрудні знаки виготовлялись з посрібленого металу – нейзильберу.

Хоча у відповідних архівних фондах не вдалося знайти документу, що пояснював цю явну градацію, однак, представляється, що відповідь лежить на поверхні.

Звертає на себе увагу той факт, що друга категорія почесних звань відноситься виключно до прикладних професій вузької спеціалізації, а перша до спеціальностей значної суспільної ваги, що мали особливо значення для суспільства і держави. Таким чином ми бачимо надзвичайно цікавий факт - хоча офіційно, в жодному документі, немає жодного слова про градацію почесних звань у нагородній системі Української РСР, вона не тільки існувала де-факто, але й була офіційно введена непрямым шляхом через зовнішній вигляд нагрудних знаків.

Про те, яке велике значення надавалося зовнішньому вигляду нагрудних знаків до почесних звань свідчить той факт, що вони постійно продовжували удосконалюватися.

Встановлений зовнішній вигляд нагрудного знаку був вже невдовзі визнаний таким, що потребує удосконалення і над його новим дизайном почали працювати відповідні спеціалісти різних профілів.

Вже 9 жовтня 1967 року вийшов новий Указ Президії Верховної Ради Української РСР про затвердження «Опису нагрудного знака для осіб, яким присвоюються почесні відзнаки Української РСР» і новий знак помітно відрізнявся від попереднього зразка (хоча в цілому зовнішня спадковість і була збережена).

Згідно з текстом згаданого Указу визначалося, що старий Указ втратив силу і затверджувався новий опис нагрудного знака до почесного звання.

Новий нагрудний знак до почесного звання виглядав наступним чином: «Нагрудний знак має форму правильного восьмигранника з випуклим бортиком уздовж зовнішнього краю.

На лицьовій стороні знака – рельєфне зображення Державного герба УРСР, у нижній частині під гербом – дві випуклі лаврові гілки з перев'язкою. Зліва направо, по колу, навколо герба розміщується напис відповідного почесного звання.

На зворотній стороні знака графічно зображено пшеничне поле з трактором з правого боку. За полем – гребля Дніпрогесу ім. В.І.Леніна і силуети металургійних та хімічних підприємств. Над ними – літак АН-22 «Антей». В нижній частині зворотної сторони знака розміщено зображення розгорнутої книги, на сторінках якої – ліра і циркуль.

Знак за допомогою кільця і фігурного вушка з'єднується з фігурно-прямокутною колодкою, покритою червоно-лазуровою емаллю кольорів Державного прапора УРСР. (Співвідношення червоного кольору до лазурового 2:1)» [3, Ст.276].

Особливо необхідно відзначити, що, як і відповідно до попереднього Указу фактично встановлювалась градація престижності почесних звань двох ступенів, що відображалось у їх зовнішньому вигляді.

З позолоченого металу (томпаку) повинні були виготовлятися нагрудні знаки для почесних звань Народного артиста і художника (єдиних почесних звань, що самі мали два ступеня – Заслуженого та Народного), Заслуженого діяча науки і техніки, Заслуженого діяча науки, Заслуженого діяча мистецтв і Заслуженого винахідника Української РСР.

У свою чергу нагрудний знак з посрібленого металу (нейзильберу) виготовлявся для наступних почесних звань: Заслуженого шахтаря, Заслуженого гірника, Заслуженого металурга, Заслуженого будівельника, Заслуженого енергетика, Заслуженого шляховика, Заслуженого зоотехніка, Заслуженого ветеринарного лікаря, Заслуженого агронома, Заслуженого механізатора сільського господарства, Заслуженого меліоратора Заслуженого лісовода та ще багатьох інших прикладних спеціальностей.

Також вже остаточно визначалось питання щодо нанесення надписі на нагрудних знаках для почесних звань. Вони повинні були мати вигляд: «Народний артист УРСР», «Заслужений гірник УРСР» тощо.

Знову питання про вигляд нагрудного знаку для почесних звань було піднято через два роки в Указі Президії Верховної Ради Української РСР про почесні звання Української РСР від 10 жовтня 1969 року (був підписаний Головою Президії Верховної Ради О.Ляшком та Секретарем Президії А.Зленком).

Цей надзвичайно вагомий для розвитку вітчизняної нагородної системи документ потребує окремого докладного аналізу, але ми зупинимось лише на питанні зовнішнього вигляду нагрудного знаку для почесних звань

До згаданого Указу було додано «Опис нагрудного знака, що вручається особам, яким присвоюються почесні звання Української РСР».

Згідно із Описом нагрудний знак мав форму правильного восьмигранника, вписаного в коло діаметром 26 мм, з випуклим бортиком вздовж зовнішнього краю.

На лицьовій стороні знака вміщувалось рельєфне зображення Державного герба Української РСР, у нижній частині під гербом – дві випуклі лаврові гілки з перев'язкою. Зліва направо по колу навколо герба розміщувалась назва відповідного почесного звання.

Далі йшов докладний опис нагрудного знака: «На зворотній стороні знака графічно зображено пшеничне поле з трактором з правого боку. За полем – гребля Дніпрогесу ім. В.І.Леніна і силуети металургійних та хімічних підприємств, над ним – літак АН-22 «Антей». В нижній частині зворотної сторони знака розміщено зображення розгорнутої книги, на сторінках якої – ліра і циркуль.

Знак за допомогою кільця і фігурного вушка з'єднується з прямокутною фігурною колодкою, покритою червоно-лазуровою емаллю кольорів Державного прапора УРСР (співвідношення червоного кольору до лазурового 2:1)» [4, Ст.337].

Як і в попередніх знаках зберігалася фактична градація двох ступенів престижності почесних звань, яку ілюстрував зовнішній вигляд нагрудних знаків.

Було указано, що нагрудний знак для почесних звань Народного артиста, Народного художника, Заслуженого діяча мистецтв, Заслуженого винахідника виготовляється з позолоченого кольорового металу – томпаку.

Для всіх інших почесних звань професій прикладного характеру нагрудних знаків виготовлявся з посрібленого кольорового металу – на цей раз також томпаку, а не нейзильберу, як раніше.

Також вказувалося, що нагрудний знак прикріплюється до одягу за допомогою горизонтальної шпильки, закріпленої на зворотному боці колодки.

Було також офіційно визначено, що нагрудний знак для почесного звання носить на правій стороні грудей.

Крім того новий Указ про почесні звання визначав й ще деякі важливі моменти, пов'язані зі нагрудними знаками для них.

Пункт 5-й визначав, що особам, які присвоєні почесні звання Української РСР, вручається нагрудний знак та посвідчення встановленого зразка.

У цьому ж пункті визначався порядок вручення нагрудних знаків до почесних звань та уповноважені на це посадові особи: «Нагрудні знаки та посвідчення від імені Президії Верховної Ради Української РСР вручають голова, заступники голови, секретар, члени Президії Верховної Ради Української РСР або за дорученням Президії Верховної Ради Української РСР – депутати Верховної Ради Української РСР, голови, заступники голів, секретарі та члени виконкомів обласних, районних, міських (міст республіканського і обласного підпорядкування) рад депутатів трудящих».

Наступний, 6-й пункт визначав питання видачі дублікатів нагрудних знаків, що не було раніше унормовано. Як вказувалося: «Дублікати нагрудних знаків та посвідчень, як правило, не видаються». Однак передбачувалися і можливі виключення: «Вони можуть бути видані лише як виняток, якщо нагрудний знак або посвідчення втрачені під час стихійного лиха (пожежа, повінь, землетрус) та за інших обставин, коли не було можливості зберегти їх» [4, Ст.337].

Пункт 7-й унормовував питання долі нагрудного знаку після смерті нагородженого – було визначено, що він залишається у сім'ї покійного.

У цілому, можна констатувати, що 60-ті роки стали важливим періодом для удосконалення зовнішнього вигляду нагрудного знаку для почесних звань і відповідної нормативно-правової бази щодо комплексу питань нагородження ними та подальшого зберігання.

Джерела та література

1. Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини : у 2 кн. / Д. В. Табачник [та ін.] ; голова редкол. Б. Є. Патон ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж., Нац. експерт. ін-т України. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1. – 480 с.
2. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1967. – № 9.
3. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1967. – № 40.
4. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1969. – № 42.

Воронин В. Н. Нагрудные знаки для почетных званий в наградной системе Украинской ССР в 60-е годы XX века

В статье исследована история изменений в наградной системе Украинской ССР в 60-х годах XX века. Рассмотрены разновидности нагрудных знаков к почетным званиям, описан их внешний вид. Автор определяет неофициальную иерархию наград. Проанализирована соответствующая нормативно-правовая база, а именно указы Президиума Верховного Совета УССР

Ключевые слова: наградная система, почетные звания, Украинская ССР, описание нагрудного знака, Указ Президиума Верховного Совета

Voronin V. M. Badges to honorary titles in the award system of the Ukrainian SSR in the 60 years of the XXth century

The history of changes in the system of awards of Ukrainian SSR in the 60 years of the XXth century is studied in the article. Species of badges to honor are considered, their appearance is described. Author defines the informal hierarchy of awards. The relevant legal framework, namely the decrees of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR are analyzed.

Keywords: System of awards, honors, Ukrainian SSR, description badges, Decree of the Presidium of the Supreme Soviet